

A hazai orvostudományi kutatásokból s az ezzel járó nevelési, szervezési feladatok megoldásából a szoboszlói származású orvosok közül Hőgyes Endre, Hőgyes Ferenc és Kenézy Gyula vették ki részüket.

Hőgyes Endre, a magyar kísérleti kórtan megalapozója, a világszerte ismert orvostudós szegény asztalosmester fiaként indult szívében a szoboszlói gyermekkor és kezdeti iskolázás élményeivel. Életének máig érvényes tanulságát abban kell látnunk, hogy a kedvezőtlen viszonyok mellett is volt ereje a társadalmi mélyből a tudomány csúcsáig emelkedni, mindvégig megőrizve népközelségét, általános humanizmusát és közmondásos egyszerűségét. A halk szavú, de mindig érdeklődő, szorgalmas diákról a debreceni Kollégium falai között még nemigen lehetett sejteni későbbi nagyságát. Debrecen után a pesti egyetem orvosi karán folytatta tanulmányait, ahol 1870-ben oklevelet szerzett.

Orvostanhallgatói feljegyzéseiből érzékelhető, hogy az egyetemi évek alatt fokozottan formálódó egyéniségére főleg két tanára volt hatással. Az egyik: a gyakorlati szemléletű Wágner János belgyógyász, tőle a francia tudományos kapcsolatok ápolását tanulta. A hazafias érzésű Balassa Jánostól, a korszerű magyar sebészet megalapítójától az általános egészségügy iránti fogékonyság szellemét vette át.

Az orvosi diploma megszerzése után néhány hétig Szoboszlón működött. Innen a fővárosba ment, s az egyetemen Balogh Kálmán elméleti orvostani tanszékére került, mint tanársegéd. Ez az intézet igazi alkotó műhely volt számára. Az eddigi pozitív hatások itt teljesedtek ki egyéniségében. „Kétségtelen, hogy Hőgyesre Balogh hatott legerősebben. E hatás - írja Sós József - nemcsak kísérleti irányzatában, tematikában és módszerek átvételében nyilvánult meg, hanem az egész orvostudományhoz való viszonyban és nem utolsósorban emberi magatartásában került kifejezésre.”

Hőgyes Endre (Hajdúszoboszló, 1847. november 30.-Budapest, 1906. szeptember 9.)

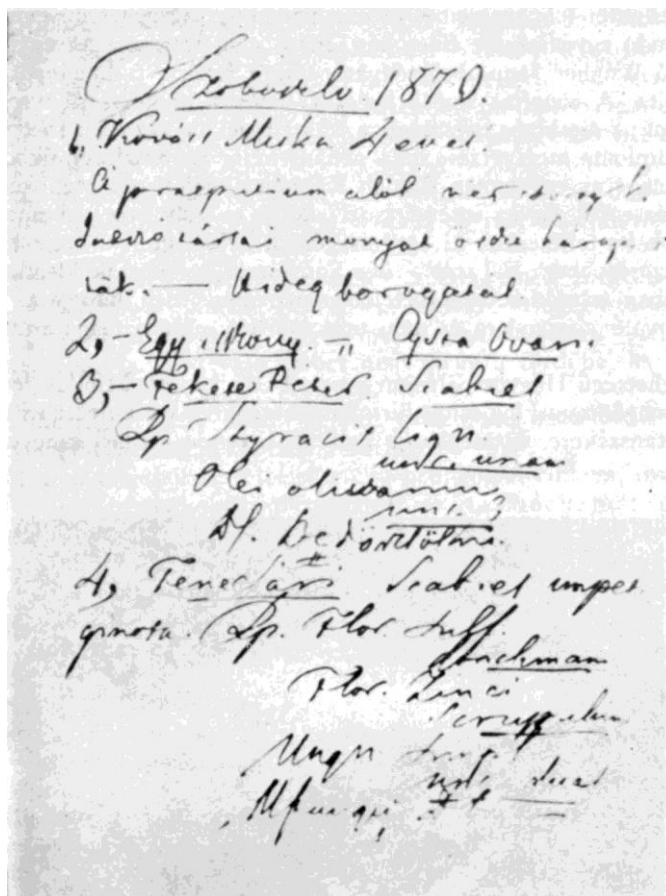
A kiváló tehetségű Hőgyes pályáján gyorsan emelkedett. Mindössze huszonnyolc éves, amikor magántanári képesítés birtokában meghívják a kolozsvári egyetem kór-és gyógytani tanszékére, és megkapja nyilvános, rendes tanári kinevezését. Nyolc évvel később már a budapesti egyetemen működik, s egyre jelentősebb kísérleteket végez. Az 1870-es évek elejétől egymás után jelenteti meg tudományos közleményeit.

A nevéhez fűződő nagy tudományos eredmények közül úttörő jelentőségű az a felismerés, hogy a szemmozgató idegek pályái kapcsolatban állnak a belső fül egyensúlyozó szervéből (a félkörös ívjáratok-

ból) kiinduló idegpályákkal. Így az egyensúlyozó szerv bizonyos betegségei megmutatkoznak a szemgolyók ritmikus mozgásában is. Eredményének értékét talán az mutatja legjobban, hogy ezt az idegmechanizmust Bárány Róbert, magyar származású osztrák tudós csaknem két évtizeddel később újra felfedezte, s ezért Nobel-díjat kapott.

A szemmozgásokra, a belső fül szerepére vonatkozó eredményein kívül igen lényeges a vesekéreg és a velő külön vérkeringésének feltárása, a kanyarulat csatornák szerepének tisztázása a vizeletképzésben. Munkássága e téren a magyar vese-iskola megteremtőjeként emlegetett Korányi Sándor kutatásait ösztönözte. Kimagasló teljesítménynek számít a veszettség elleni oltóanyag alapját képező ún. fix vírus önálló előállítás is. Sem a kortársak, sem a tanítványok nem tudták egybehangzóan eldönteni, hogy Hőgyes sokirányú kutatói tevékenységéből melyik az értékesebb, a maradandóbb. Az utókor, legalábbis a gyakorlati érték szempontjából nézve a fertőző betegségek elleni harcban elért sikereiért ünnepli legjobban, s nem ok nélkül látja benne a „magyar Pasteur”-t. A veszettség elleni oltások terén továbbfejlesztette Pasteur felfedezését, az oltóanyag előállítását egyszerűsítette és tökéletesítette. Ennek lényege abban állott, hogy az oltóanyagot az átvett külföldi módszertől eltérően nem a velőszáritással gyengítette, hanem a fix vírus különböző fokú hígításaival. Eljárásának helyességét nem vonta kétségbe a nagy francia tudós sem. Érthető, hogy a nemzetközi gyógyászatban a Hőgyes-féle módszer terjedt el.

Nagyságára és széles horizontú kutatásaira vall, hogy a fiziológusok, a mikrobiológusok éppúgy magukénak vallják, mint a fertőző betegségek kutatói.

Szoboszlói orvosi működésének feljegyzéseiből (1870)

Tudományos kutatásait rendkívüli kitartással, pontossággal és türelemmel végzett kísérletezés jellemezte. E téren legfőbb sajátossága az úttörés kockázatvállalása mellett az volt, hogy a népegészségügyet állandóan szem előtt tartotta. A gyakorlattal szembesített tudományos munkásságának alapvető megállapításai máig sem érvültek el.

Szervező tevékenységének koronája a budapesti Pasteur-intézet felállítása, vezetése volt. A védőoltásokat meghonosító intézmény a korabeli újság szerint nem állt a „párizsi intézet mögött”. Pótolhatatlan munkája nyomán évről évre növekedett a veszettség okozta haláltól megmentett emberek száma. A statisztikai adatok szerint a század elején egyetlen év alatt több ezer ember részesült védőoltásban. Az

eredmények láttán Tóth Béla, a híres publicista büszkeséggel állapította meg a Pesti Hírlapban megjelent cikkében: „... ebben a falu-országban (melybe még a szomszéd Kelet is ontja az ebmarta szerencsétleneket) széles e világon legnagyobb a megmentettek százaléka”. Hőgyes Endre alapozó tevékenysége, elért eredményei jelenünkben is megmutatkoznak, 1949 óta ugyanis hazánkban nem fordult elő emberi veszettség.

Hőgyes a maga korának olyan kimagasló alakja volt, akiben a tudós szelleme a legjobb emberi tulajdonságokkal ötvöződött. Személyes ismerősei, tanítványai szinte egyértelműen hangsúlyozták jellemzőségeit. Hatalmas életművének minden elemét a szellem és a jellem kivételessége hatotta át.

Az eddigi kutatásokból úgy tűnik, hogy emberi portréjának erőteljes vonása volt az alkotó aktivitás, a kezdeményezés. Ezek a tulajdonságok diákkorától élete végéig kísérték. Ifjú korában a tanulás mellett pályamű készítésére, önképzőkör szervezésére, sőt az akadémiai ülések meghallgatására is jutott ideje, noha jól tudjuk, hogy anyagi gondjai miatt kénytelen volt tanítványt vállalni.

Kezdeményező szellemét jelzi, hogy Kolozsvárott Orvos-Természettudományi Társulatot teremtett. Ez hatotta át három évtizedes pedagógiai gyakorlatát is. Csaknem egy évszázaddal ezelőtt ma is korszerűnek tekinthető módszereket alkalmazott. Gondosan megtervezett, felépített előadásait vetített képekkel illusztrálta, s az ismeretanyag kifejtésénél az összefüggések feltárására törekedett. Hallgatóit a szakirodalom elmélyült tanulmányozására ösztönözte, és legjobb tanárai példáján rendszeresen igyekezett őket bevezetni a tudomány legújabb eredményeibe. Utalt a további kutatások fontosságára is. A legjobbakkal külön foglalkozott. Tanítványaival megértő volt, tudatos eszközökkel önálló munkára készítette őket. Ezek mind-mind olyan vonások, amelyek a hatékony pedagógia nélkülözhetetlen feltételei. Átgondolt eszközeivel Hőgyes a tudós tanítványok egész sorát nevelte fel, akik főként az ideg- és elmegyógyászat, az orvosi kémia és a bakteriológia területén alkottak maradandót.

Ha tekintetbe vesszük, hogy roppant energiát igénylő kutatásai és folyton korszerűsítő tanári működése mellett éveken át az Orvosi Hetilap szerkesztője, a Természettudományi Társulat egyik alelnöke, az Országos Közegészségügyi Tanács és az MTA tagja, a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat elnöke és más felelősségteljes tisztség betöltője is volt, úgy tudományos sikerei mellén méltán állíthatjuk követendő példának társadalmi aktivitását, közéleti munkásságát is.

Az átfogó műveltség, a dinamikus gondolkodással párosult sokoldalú érdeklődés és más, egyéniségét jellemző vonások közül kimagasló hazaszeretete. Ez fűtötte cselekedeteit, amikor a magyar orvos- és természettudománynak igyekezett tekintélyt és híveket szerezni külföldön, felhasználva a lényegest, a termékenyítő az ottani eredményekből. Egyetemistaként szerzett hatások nyomán különös hangsúllyal ápolgatta a magyar-francia kapcsolatokat. Markusovszky Lajossal és Fodor Józseffel egybehangzóan ezért volt tudatos programja a hazai közegészségügy átfogó rendezése, a magyar orvosi könyvkiadás fokozása. Törekvéseinek szerves része volt a magyar orvosi tudományos nyelv fejlesztése. Bizonyítják ezt 1883-ban írt szavai: „Az orvosi irodalomba is be kell hozni a nép nyelvét, mint behozták azt a szépirodalomba Arany, Tompa, Petőfi a költészetbe, Jókai és az újabb nemzedék a prózába. Vele együtt be fog jönni abba a magyar természetes, nyílt és józan gondolkodás is, az angol irány tömörségével, a francia irány eleganciájával.” Egyes betegségek fogalmára Hőgyes használt először olyan népies kifejezéseket, mint például: nyavalya, satnya, ártalom, támadás, daganat stb. Fejlesztő szándékát a nép értékeinek mélyes tisztelete vezérelte. Nyelvi törekvéseivel Rácz Sámuel, még inkább Bugát Pál nyomdokain haladt, aki felbecsülhetetlen érdemeket szerzett a magyar orvosi nyelv kialakításában.

Szülföldjéhez fűződő érzelmi kapcsolata élete végéig sem halványult meg. 1866-ban, egyetemi hallgató korában egyik, szüleihez írott kedves hangú levelében a fővárost Szoboszlóhoz hasonlítja: „... Minden olyan ember - kezdi levelét - aki még ilyen nagy várost nem látott, egy szóval ilyen ... kis városi vagy falusi ember, ha Pestre jő, olyan formán jár, mint ha a kis gyermek képes könyvet vesz kezébe s lapjait forgatva csak az elfutó képek tűnő sorait látja a nélkül, hogy ha ismét beteszi, maradna meg egyéb emlékében, mint a képek cifra volta.” Az érdekes analógiák sorában egymás mellé kerül a hömpölygő Duna és a Kösély patak, a Várhegy és Török domb, a királyi palota és Harangi uram boltja. A Tudományos Akadémiával összehasonlított helyi iskoláról írja: „Ha valaki a Kösély gátoldali gátján át haladva balra Kardelné ifiasszony boltja felé veszi útját s onnan a Jónás zugnak halad, önként ráesik pillanata a kedves, kopott falú iskola barna falára s önkéntelenül kérdi: »Uramfia miféle granárium lehet az?«, ha aztán felelik, hogy az a tudomány granárium, hól Fekete Péter s Gargya urak mérik vékával a tudományt, leveszi kalapját és felsőhajt »kopott kalap s rossz kabát alatt is lakhatik bölcsesség.« S a szüleit

„síríg tisztelő fiú” azzal fejezi be a szemléletes képekkel teli levelét: „Még két vagy harmadfél hónap ... s megláthatom újra a régen nem láthatott hazát...”

A helyi református egyháznál ma is féltve őrzik Tury Sámuel 1869-ben kelt levelét. Mint ebből kitűnik, a nagy mecénás Pestről Hógyes Endre „orvosnövendék hazánkfia által” küldi az országgyűlés munkájával foglalkozó könyveket a szoboszlói egyháztanács számára.

Meghitt baráti köréhez tartozott Závory Sándor, a városunkban élt orvos, Mikszáth Kálmán egykori barátja.

Nem sokkal halála előtt - az 1890-es évek végén - Hógyes tagja volt annak a sikerrel járt megyei, illetve szoboszlói küldöttségnek, amely a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a községi polgári fiúiskola állami kezelésbe vételét sürgette. 1898-ban ennek eredményeként nyílt meg Hajdúszoboszlón az állami polgári fiúiskola. Bölcsőjénél tehát ott állott a már elismert egyetemi tanár is, mintegy kifejezve hűségét szülővárosa és kulturális törekvései iránt.

Emléktáblája az I. sz. /ma Gönczy Pál/ Általános Iskola falán

Hógyes Endre emlékezetét Szoboszlón utcanév, középiskola és két márványtábla őrzi. Az egyiket 1948-ban az általános iskola, a másikat a gimnázium és szakközépiskola régi épülete falán helyezték el, az utóbbit tíz évvel később, amikor az a Hógyes nevet vette fel. (E táblán látható domborműves arcképét művészkedő öccse, Ferenc készítette.) 1972-ben, születésének 125. évfordulója alkalmából a városi tanács kőből készült mellszobor felállításával adózott a város nagy fiának, tettekre váltva ezzel azt, amit már az 1930-as évek végén is terveztek Szoboszlón. Meszes Tóth Gyula művészi alkotása a legjobb helyen, a gimnázium új épülete előtti parkban nyert elhelyezést, növelve ezzel is a szabadtéri szobrok számát a városban.

Szobra a róla elnevezett gimnázium előtt

A tudós szellemét, példáját követő intézmény magáévá tette és hirdeti a nagy névadó korunkhoz is méltó szavait: „... a tudomány és a béke előbb utóbb győzedelmeskedni fog a tudatlanság és a háború felett és a világ különböző népei egyesülni fognak nem a rombolás, hanem az építés gondolatában és a jövő azoké, akik a legtöbbet tesznek a szenvedő emberiségért”.

Hőgyes Ferenc a szülők negyedik, legkisebb gyermeke mindig szoros kapcsolatban állott a nálánál tizenhárom évvel idősebb bátyjával, aki öccse pályakezdésekor már jelentős tudományos eredményeket tudhatott magáénak. A Hőgyes-testvérek budapesti működésük alatt egy házban, szomszédos lakásban éltek. E családi együttes pihenő óráiban a zenélés gyakran párosult a sakk, a kártyajáték izgalmaival és a tátrai kirándulások előkészületeivel. A gyakorlóorvosi és a tudományos problémák megbeszélése mellett nem ritkán a művészetek iránti érdeklődés, a kezdeti alkotásokkal járó érzelmi hevület is gazdagította a közös élményeket, hiszen Ferenc kitűnő gyermekorvos volt, és figyelemre méltó művészi hajlamokkal is rendelkezett. Orvosi hírnevére utal, hogy Wekerle Sándor háromszoros miniszterelnök és más vezető közéleti személyiség családjában éveken át háziorvosként működött.

Kiváló emlékező tehetséggel párosult tudományos érdeklődése már kolozsvári egyetemista korában kezdett bontakozni. Orvostörténetünk a kutató Hőgyes Ferencet még sajnós, nem mutatta be. Tény, hogy munkássága a szakirodalom felhasználásán kívül átgondolt felméréseken, állatokon végzett kísérleteken és saját orvosi gyakorlatán alapult. Foglalkozott a muscarinnak (légyölő galóca) a szívre és vérkeringésre gyakorolt hatásával, vizsgálta a vörös vörösvérsejtek szerkezetét, valamint a varicella és a veselőb összefüggését. Legjelentősebb eredményeit az alsó végtagállások gyermekkori változásainak feltárásában érte el. Figyelme még a lábbelikészítés egészségügyi szempontjaira is kiterjedt. Vizsgálódásainak egy részét tudós bátyja az Akadémia ülésein bemutatta, írásai közleményekben is megjelentek.

Jó művészi érzéken alapuló első alkotó kísérletei először gyermekkori környezetben lepték meg környezetét. Kezdetben a festéssel próbálkozott, arcképeket, tájképeket festegetett. Apjáról készített művészi igényű festménye a II. világháború idején Kassán pusztult el. Az Akadémián őrzött Hőgyes Endre-portrét is ő kezdte festeni, de a befejezés - nem tudjuk mi okból - barátjára, Tury Gyula festőművészre maradt.

A festészet ambícióit nem elégítette ki. Érdeklődése egyre inkább a szobrászat, különösen a plakettművészet felé fordult. Több mint tízéves munkásságának hagyatéka 67 plakettet számlál, valamennyi portré. Bátyján kívül csaknem félszáz orvost, orvosprofesszort örökített meg. Érdekes plakettet készített a közélet, az irodalom, a tudomány és a művészet olyan kimagasló képviselőiről, mint Apponyi Albert, Arany János, Herman Ottó, Benczúr Gyula, Szinyei-Merse Pál és mások.

Hógyes Ferenc (Hajdúszoboszló, 1860. március 2.-Budapest, 1923. február 6.)

Munkásságának megítélésénél hangsúlyoznunk kell, hogy Hógyes Ferenc nem volt hivatásos művész. A látásmód és a technika kialakításában saját erejére támaszkodó, döntően reprodukáló tehetség volt. Alkotásai azonban arról tanúskodnak, hogy megfigyelő és ábrázoló képessége nagyot fejlődött. Olyan értéket teremtett, melynek számontartása ma sem közömbös. Faludy Ferenc, egyik kollégája írta plakettjeiről: "... a felületes megtekintésnél nyerseknak, darabosaknak tetszenek, a lágyabb, simább kezdés csak itt-ott, későbbi művein észlelhető. A kritikus szem a rajzolási hibákat, a rutinos technika hiányát fogja felfedezni, de tagadhatatlan, hogy szinte valamennyi plakettjéből kiérződik az élethű valóság, az ábrázoltaknak karaktere. Karakterizáló, jellemzőképességével sok hivatásos plakettművészt felülmúl."

Hógyes Ferencben a művészet iránti lelkesedés, a művészkedő törekvés nagyfokú gyűjtőszenvédéllyel találkozott. Endre bátyja örökségéből és saját jövedelméből értékes műtárgyak múzeumnak is beillő gyűjteményét teremtette meg.